

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗАПОБІГАННЯ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TAX CRIMES AND WAYS TO PREVENT THEM

Маланчук П.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумський національний аграрний університет

Бездідько Г.О., студентка II курсу магістратури юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Податкова злочинність є досить негативним явищем, адже є причиною фінансових втрат для держави, бо зменшує надходження до бюджету, викликає недовіру громадян до державних інституцій та сумніви в віру принципу рівності перед законом, створюючи умови, за яких суб'єкти економіки не несуть відповідальності, тоді як інші змушені нести надмірне податкове навантаження. Існує декілька причин поширення податкової злочинності: війна та соціальна нестабільність, недостатній контроль та слабкі санкції, складна податкова система, корупція, економічна нестабільність. Вищезазначені фактори у сукупності роблять податкові злочини привабливим способом уникнення фінансових зобов'язань.

Стаття присвячена кримінологічній характеристиці податкових правопорушень, зокрема аналіз особи, яка вчиняє податкові злочини, їх мотивацію та способи вчинення. Дослідження характеристики податкової злочинності дозволяє глибше зрозуміти їхню природу, що є необхідним для розробки ефективних заходів з профілактики та боротьби з цим видом злочинності.

У сучасних умовах глобалізації, економічних криз та посилення тіньової економіки, податкові правопорушення набувають нових форм, що ускладнює їх виявлення і протидію. Податкові злочини мають значний вплив на міжнародний рівень, адже транснаціональні компанії використовують схеми ухилення від оподаткування через юрисдикції з низькими податками, що створює виклики для правового регулювання на національному та міжнародному рівнях. Саме тому існує необхідність у дослідженні даної теми, зокрема виявлення причин, що сприяють вчиненню податкових правопорушень та способи боротьби з ними. В результаті наукового дослідження запропоновано рекомендації щодо вдосконалення заходів боротьби у сфері оподаткування для зниження рівня податкових злочинів, а саме акцентування на правовому регулюванні та запозичення міжнародного досвіду в боротьбі зі злочинністю у контексті сучасних глобальних викликів.

Актуальність теми полягає в тому, що податкові злочини є невід'ємною складовою сучасного суспільства і як будь-яка сфера вимагає ґрунтовного дослідження та вдосконалення методів боротьби з ними.

Об'єктом даного дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у процесі вчинення податкових правопорушень, а також діяльність, спрямована на їх попередження, виявлення та протидію, що включає в себе аналіз кримінологічних аспектів, пов'язаних з досліджуваною злочинністю, та взаємодію державних інституцій і суспільства у сфері забезпечення податкової дисципліни і боротьби з правопорушеннями.

Метою дослідження є вирішення таких завдань:

- 1) надання визначення податкового злочину та комплексного кримінологічного аналізу податкової злочинності, визначення основних чинників, що сприяють їх вчиненню;
- 2) розглянути теоретичні методи боротьби з податковими злочинами та їх застосування на практиці;
- 3) зробити статистичний аналіз податкової злочинності в Україні, зокрема за роки повномасштабного вторгнення;
- 4) розробити пропозиції підходів до вдосконалення заходів профілактики і виявлення злочинності з урахуванням сучасних тенденцій і викликів.

Ключові слова: податкова злочинність, держава, характеристика, запобігання, кримінальна відповідальність, законодавство, система оподаткування, ухилення, економічна безпека, надходження.

Tax crime is a rather negative phenomenon, because it is the cause of financial losses for the state, because it reduces revenues to the budget, causes distrust of citizens in state institutions and doubts about the belief in the principle of equality before the law, creating conditions under which economic entities are not responsible, then as others are forced to bear an excessive tax burden. There are several reasons for the spread of tax crime: war and social instability, insufficient control and weak sanctions, complex tax system, corruption, economic instability. The above factors combined make tax crimes an attractive way to avoid financial obligations.

The article is devoted to the criminological characteristics of tax offenses, in particular the analysis of the person who commits tax crimes, their motivation and methods of commission. Studying the characteristics of tax crime allows for a deeper understanding of their nature, which is necessary for the development of effective measures to prevent and combat this type of crime.

In today's conditions of globalization, economic crises and the strengthening of the shadow economy, tax offenses are taking on new forms, which makes it difficult to identify and combat them. Tax crimes have a significant international impact, as multinational companies use tax avoidance schemes through low-tax jurisdictions, creating challenges for legal regulation at the national and international levels. That is why there is a need to study this topic, in particular, to identify the reasons that contribute to the commission of tax offenses and methods of combating them. As a result of the scientific study, recommendations were proposed for improving measures to fight in the field of taxation to reduce the level of tax crimes, namely, focusing on legal regulation and borrowing international experience in the fight against crime in the context of modern global challenges.

The relevance of the topic lies in the fact that tax crimes are an integral part of modern society and, like any field, require thorough research and improvement of methods of combating them.

The object of this study is social relations that arise in the process of committing tax offenses, as well as activities aimed at their prevention, detection and countermeasures, which includes an analysis of criminological aspects related to the investigated crime, and the interaction of state institutions and society in the field of ensuring tax discipline and combating offenses.

The purpose of the research is to solve the following tasks:

- 1) providing a definition of a tax crime and a comprehensive criminological analysis of tax crime, determining the main factors contributing to their commission;
- 2) consider theoretical methods of fighting tax crimes and their application in practice;
- 3) to make a statistical analysis of tax crime in Ukraine, in particular during the years of the full-scale invasion;
- 4) to develop proposals for approaches to the improvement of crime prevention and detection measures, taking into account modern trends and challenges.

Key words: tax crime, state, characteristics, prevention, criminal liability, legislation, taxation system, evasion, economic security, revenue.

В юридичній літературі досі відсутнє єдине визначення поняття «Податковий злочин». До науковців, котрі дали своє визначення податкового кримінального правопорушення відносяться: А. О. Павлюх, І. І. Кучеров, Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік, С. М. Попова, В. В. Лисенко, В. В. Пивоваров та інші.

Загальноприйняте поняття податкового правопорушення міститься в Податковому кодексі України. Відповідно до п. 109.1 ст. 109 Податкового кодексу України «податковим правопорушенням є протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених ПК України) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, прівірвняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених ПК України» [1].

Податкове кримінальне правопорушення – це вчинене у податковій сфері протиправне діяння, злочинний характер якого визнаний чинним кримінальним законодавством території, до юрисдикції якої його віднесено [2, с. 14].

В свою чергу до податкових кримінальних правопорушень можна віднести діяння, відповідальність за які передбачена такими статтями Кримінального кодексу України: 204, 205, 207, 208, 209, 212, 212¹, 216, 219 [3].

Аналізуючи роботи науковців можна дійти висновку, що елементами кримінологічної характеристики податкових злочинів є характеристика місця, часу вчинення діяння, об'єкту посягання, аналіз суб'єкта та причинно-наслідкового зв'язку між його діями та наслідками. Саме ґрунтовна кримінологічна характеристика сприяє запобіганню злочинам.

Об'єктом посягання є економічна безпека держави та фінансова система в цілому, адже податкова злочинність є причиною фінансових втрат держави.

Суб'єктом таких правопорушень є посадова особа підприємства, може бути керівник чи інша особа, зокрема бухгалтер чи юрист, представники податкової служби, а також це можуть бути громадяни, які мають зобов'язання щодо сплати податків і зборів, або фізичні особи-підприємці. До характерних ознак злочинця можна віднести: високий рівень освіти, базові знання податкового законодавства та бухгалтерського обліку, схильність до маніпуляцій із документами, зловживання довірою посадових осіб контролюючого органу.

Існує декілька причин поширення податкової злочинності: війна, високий рівень податкового тиску, недоліки в податковому законодавстві, недостатня ефективність дій контролюючих органів.

Мотив вчинення корисливий, адже в цьому випадку наявне збагачення, самоствердження, досягнення чогось більшого незаконним шляхом.

Способи вчинення злочину залежать від його виду: ухилення від сплати податків і зборів, фальсифікація звітності або подання неправдивої інформації в деклараціях, зловживання службовим становищем для ухилення від сплати податків, приховування об'єктів оподаткування, створення фіктивних підприємств.

Місце злочину в більшості випадків це робоче приміщення (кабінет та інше), але дані злочини можуть вчинятися й поза межами роботи. Податкові злочини частіше вчиняються в містах, ніж в селах.

Наслідки податкової злочинності мають негативний характер, бо включають в себе зменшення надходжень до державного бюджету та дестабілізацію економіки держави, зменшення довіри до громадян до податкової системи, виникнення корупційних схем та їх поширення.

Велика кількість вітчизняних науковців створили власні класифікації кримінальних податкових правопорушень. Можна навести загальну класифікацію за об'єктом:

- 1) система оподаткування є основним об'єктом (ухилення від сплати податків);
- 2) система оподаткування один з можливих об'єктів (незаконне виготовлення та збут піддакцизних товарів);

3) система оподаткування є факультативним об'єктом (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом).

Законодавство України передбачає відповідальність за податкову злочинність в Кримінальному кодексі України, котрий зазнавав змін з моменту його прийняття, зокрема й через повномасштабне вторгнення та його вплив на суспільне життя.

Для ефективної боротьби з податковими злочинами необхідний комплексний підхід. Держава повинна не тільки встановлювати відповідальність за правопорушення, а й заохочувати суспільство до добровільної сплати податків та подання достовірної звітності.

Запобігання злочинам розуміють як систему дій щодо антисуспільних явищ та їх детермінант, що передбачає зниження рівня злочинності й усунення криміногенних факторів. Запобігання – це діяльність зі стримування злочинності та можливого зниження її рівня [3, с. 10].

Злочини у фінансальній сфері є складовою економічної злочинності. Їх профілактика має передбачати систему економічних, правових, організаційно-виробничих, виховних, технічних заходів, спрямованих на ліквідацію або зниження потенціалу криміногенних факторів, що детермінують учинення злочинів, корекцію особистості злочинців тощо [4, с. 84].

З часів проголошення незалежності України було чимало програм боротьби зі злочинністю, в тому числі з податковою. Однією з них є Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів від 30 вересня 2015 р. № 1018-р [5].

Значне зниження рівня злочинності гарантується, якщо заходи, передбачені програмами, будуть реалізовані і поставлені цілі будуть досягнуті. Виконання цих програм на даному етапі є часткове.

Найбільш ефективними для запобігання злочинам у фінансовому секторі є загально-соціальні заходи, спеціально-кримінологічні та індивідуальні.

Загально-соціальне запобігання – це сукупність соціально-економічних, культурно-виховних та правових заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і разом з тим усунення (або нейтралізацію) причин та умов злочинності [6, с. 14].

В свою чергу, спеціально-кримінологічні заходи пов'язані з організацією роботи державних органів та організацій щодо усунення причин злочинності, запобігання вчинення правопорушень. Індивідуальні заходи здійснюються щодо конкретної особи.

На основі даних звітів з Офіційного сайту Генеральної прокуратури України, можна зробити висновок щодо зростання рівня податкової злочинності за останні роки [7].

Для аналізу було використано єдині звіти за січень-серпень з 2021 по 2024 роки. Було проаналізовано ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 Кримінального кодексу України) є тенденція збільшення вчинення вищезазначеного правопорушення. У 2021 році було 668 кримінальних правопорушень (31 або 4,65% вручено повідомлення про підозру), 2022 – 88 (2 або 2,27% вручено повідомлення про підозру), 2023 – 436 (18 або 4,13% вручено повідомлення про підозру), 2024 – 533 (38 або 7,1% вручено повідомлення про підозру). З 2022 року рівень злочинності зріс, також виявлена тенденція щодо не притягнення до відповідальності винних осіб. Те саме можна спостерігати й з іншими видами податкових злочинів.

Податкова злочинність є реальною загрозою для фінансової стабільності та економічної безпеки для будь-якої держави. Здійснивши ґрунтовну кримінологічну характеристику даного виду кримінального правопорушення, можна дійти висновку щодо специфічних властивостей,

зокрема суб'єкта та способів вчинення податкового злочину. Як і зазначалось вище, методи боротьби з податковою злочинністю мають бути комплексного характеру, що включають в себе як превентивні, так і каральні заходи.

На даному етапі Україна потребує вдосконалення системи протидії податковим злочинам. Потрібне реформування законодавства, адаптація моніторингу і аналізу фінансової діяльності, шляхом впровадження сучас-

них технологій, необхідно проводити освітні програми і курси, щоб виховувати у населення податкову свідомість і відповідальне ставлення до виконання зобов'язань, також важливою є міжнародна співпраця щодо обміну досвідом у боротьбі зі злочинністю. За умови здійснення зазначених заходів і не тільки, держава може вплинути на зменшення рівня податкової злочинності та покращення фінансової стабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 08.09.2024).
2. Бугаєвська Н.О. Деякі проблеми запобігання податковим злочинам. Молодий учений. 2011. № 8(31). С. 12–15.
3. Кримінальний кодекс. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 08.09.2024).
5. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закл.] / І. Б. Медицький. – Івано-Франківськ : Дяків В., 2008. – 220 с.
6. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-p>. (дата звернення 10.09.2024).
7. Пивоваров В. Поняття та види злочинності у сфері економіки. Концептуальні проблеми кримінологічної політики України. За заг. ред. В. Голіни. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2010. С. 12–14.
8. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 18.09.2024).